

A vallás értékszociológiai vizsgálata egy regionális elemzés tükrében

A vallás és az értékek¹ egymást átfedő, közös töről fakadó jelenségekként értelmezhetők (FÖLDVÁRI 2009). A két terület összefonódásába óhatatlanul botlunk bele a vallásszociológia, az értékszociológia vagy akár a kultúra szakszociológiájának tágabb perspektívájából kiindulva, de más tudományok felől (antropológia, humánétológia) közelítve is egyértelműnek tűnik a kapcsolat. Jelen tanulmány célja, hogy egyrészt – cikkünk terjedelmi korlátainak figyelembe vételével – felvázolja a két terület összekapcsolódásának elméleti vonatkozásait, másrészt pedig egy empirikus elemzés segítségével megpróbálja alaposabb összefüggéseket feltárni a vallásosság különböző típusai, valamint az értékpreferenciák világa között. Kutatásunk a Campus-Lét Kutatás 2010-es, a Debreceni Egyetemen hallgatóinak körében felvett 2384 fős, nem véletlenszerűen kialakított, de nemre és karra súlyozott adatbázisát használta fel.² A kérdőív a Rokeach-féle értékeszt 36 itemes (18 eszköz- és 18 célértéket tartalmazó) kérdésblokkjával térképezte fel a diákok értékrendszerét, amelyet aztán a felekezeti hovatartozás, majd a vallásosság másik két dimenziójának felhasználásával (egyházias, maga módján vallásos, nem vallásos tipológia, valamint a vallásos közösségi aktivitás három fokozata) vizsgáltunk meg. Az elemzésünk során az értékek átlagait, rangsorát, faktoranalízist, valamint a faktorok és a vallásosság különböző dimenzióinak viszonylatában varianciaanalízist használtunk fel.

Az értékek és a vallás kapcsolatáról

Csányi Vilmos (1994) a biológia és a kultúra koevolúciója kapcsán ír olyan biológiailag meghatározott tulajdonságokról, amelyeknek magas szintű megjelenése kizárólag az emberi társadalmakra jellemző: ezek a szocialitás, a tárgyak kedvelése, valamint a

¹ SCHWARTZ (2003) szerint az értékek sajátosságai a következők: fogalmak vagy hiedelmek, a lét kívánatos végállapotaira vagy a kívánatos viselkedésre vonatkoznak, túlnőnek specifikus helyzeteken és situációkon, vezetik a viselkedések és események szelekcióját, értékelését, valamint viszonylagos fontosságuk szerint rangsorolódnak.

² Campus-Lét a Debreceni Egyetemen – Csoportok és csoportkultúrák c. OTKA-kutatás (K=81858). A kutatás vezetője Prof. Szabó Ildikó.

szabálykövetés mechanizmusa. A csoporttársadalmak „magasabb” fokán és az emelkedő lélekszámmal a társadalmak összehangolásának egyik alapvető egységévé az ideák válnak. Ilyenek lehetnek – írja Csányi – a legendák, az eredetmítoszok, a vallás, az értékek és a normák. Ezen szféra egyrészt a közös identitás alapját képezve meghúzza a csoport határait, és összehangolja a különböző élettereken szükséges szabályokat és követelményeket. Az ideák a társadalmak fennmaradását és szaporodását szolgálják, így fennmaradásuk kiemelkedő fontosságú. Nem meglepő tehát, hogy ezek generációk közötti átadása a csoport szempontjából kulcsfontosságú momentumot képez.

A biológiai és környezeti adottságok azonban, amely kiindulópontot képeznek a vallás és az értékek kialakulásban, nem csak a humánétológia szemszögéből kerülnek vizsgálódásunk homlokterébe. Azon értékészociológiai elméleteknek is kikerülhetetlen részeit képezik ezen elemek, amelyek az értékvilágok konstruálódásának folyamatát kívánják nyomon követni vagy feltérképezni. A hazai szakirodalomban ennek talán egyik legalaposabb logikai láncát Hankiss Elemér (1977) vázolta fel, aki a társadalmi tudat szintjét egy olyan rendszerszintnek írja le, amely rugalmas, széles bázison nyugszik, a valóságot a társadalom szempontjából érzékeli, valamint a jelenségekre adekvát reakciókat ad. Az így megfogalmazódó válasz kontrollálja az egyéni viselkedéseket egyfajta szabályrendszert írva elő, amely ugyanakkor a közérdeket is szolgálja. A szabályrendszerek kiterjednek a mindennapi együttélés területére, a gazdasági tevékenységekre, valamint a gondolkodás struktúráira (ide tartoznak a különböző eszmerendszerek is). S ezen szférák bár tartalmazhatnak ellentmondásokat, ezek feloldása egy jól működő rendszerben megtörténik, s a társadalmi tudat közös logikára épülő rendszere összefoglalja, rendszerbe szervezi a közösségek működését. A két gondolatmenet – bár eltérő tudományterületekről indul ki – jól láthatóan cseng egybe (mind a kettő a közösségi léttel és a szabálykövetés tényével operál), és prognosztizál közel hasonló reakciókat, mechanizmusokat egy közösség fennmaradásának érdekében. Szintén közös a két logikában a különböző szintek, szférák összehangolásának kívánalma, amelyben egy egységes (környezeti-biológiai adottságokba beágyazott) világlátási mód kristályosodik ki az egész társadalmat átfogva.

Schwartz (2003) szerint az emberi létezés három univerzális feladatsorára minden egyénnek és társadalomnak válaszképesnek kell lennie – ezek a biológiai szükségletek, a szociális interakciók összehangolása, valamint a túlélés kérdésköre. S bár az egyes értékek Schwartz szerint nem tekinthetőek univerzálisnak (s ez nagyban megnehezíti pl. a különböző kultúrák és világvallások komparatív elemzését), ún. motivációs érték-típusok modellezésére lehetőség nyílik (pl. proszociális, élvezeteket kedvelő, teljesítményre orientált, alkalmazkodó stb).

Az értékek definíciós kísérleteit áttekintve szintén számos olyan momentumot találunk, amelynek szálai a valláskutatás területére nyúlnak át. Schwartz előbb említett ta-

nulmányában az értékek öt formai sajátosságával dolgozik (fogalmakat vagy hiedelmeket tartalmaznak, lét kívánatos végpontjaira vagy a kívánatos viselkedésre vonatkoznak, túlnőnek specifikus helyzeteken, vezetnek a viselkedések és az események szelekciónak és értékelésnek, viszonylagos fontosságuk szerint rangsorolódnak) mind továbbgondolható a vallásos gondolkodás és a vallásos magatartás szemszögéből is. Váriné Szilágyi Ibolya (1987) fogalmi meghatározása azonban már távolabb esik a biológiai-környezeti meghatározottságtól (de attól végleg el nem szakad), s inkább a kultúrakutatás, valamint az absztrakt gondolkodás irányába mozdít el minket – a szerző az értéket eszmei objektívációként írja le, azaz a társadalmi közgondolkodásban kikristályosodott olyan elvont hálózatként, amely valóságmozzanatokban gyökerezik. A valós társadalmi-biológiai és gazdasági közegbe történő beágyazottság következményeként az értékek hálózatának rendszere magába foglal közmegegyezésen alapuló emberi tapasztalatokat és vágyakat, emocionális elemeket, normativitást és mindezek cselekvésekben megjelenő vonzatait – mindezek pedig a vallás fogalmi szűrőjén keresztül értelmezhetők.

Elméleti logikánkat azonban meg is fordíthatjuk, és kiindulhatunk egyrészt a kultúrakutatás területe felől, valamint a vallászociológia irányából is, hogy eljuthassunk az értékek kategóriájához. „A civilizáció (struktúrája) nem racionális, de nem is irracionális módon keletkezett, hanem az emberek összeszövődéseinek egymásra utaltságának vagy függőségének bonyolult, hosszú évezredekken keresztül tartó mechanizmusa alapján” – írja T. Kiss Tamás (2008:9), majd kifejti, hogy ezen rendszerek egyre bonyolultabb struktúrákat képeznek, az emberek cselekedeteinek egy mederbe való tereléséről pedig tudatos és tudattalan belső apparátus gondoskodik. Az egyes civilizációk logikáját, sajátosságait legfontosabb alkotóelemeiket megismerve érthetjük meg – ilyen alkotóelem a vallás, a nyelv vagy az életmód kategóriája. Idézett tanulmányában a szerző – a biológiai-környezeti beágyazottság kapcsán már ismertetett, a társadalomban meglévő – részterületek összefonódását, egymás nélküli kódolhatatlanságát is taglalja. Így a civilizációk egyfajta „teljes totalitásként” működnek. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (1996) nézőpontja az egyes kultúrák szegmentáltabb megközelítését adja. Szerintük a kultúrák különböző - akár földrajzi, akár más értelemben elkülönített - rétegei sajátos értékrendekkel bírhatnak, ugyanakkor ezeket a szerzőpáros nem tekinti kizárólagos értékrendszereknek egyrészt az adott társadalomban (amelyek további rész-kultúrákra bonthatók), másrészt pedig kizárólagosságuk az egyénre nézve sem működik. Ezen rész-kultúrák között átjárás, konfrontáció valósítható meg, valamint kölcsönös hatások érvényesülnek – a fő ütközési pontok pedig többek között a következő területeken ragadhatóak meg: az életmód, a tárgyakhoz való viszony, a metakommunikáció jellegzetességei, az emberi kapcsolatok világa, valamint az értékrendszerek. Ez utóbbi egységnek a részét képezi pl. a világképek és az uralkodó értékek területe. A szerzőpáros logikája alapján kijelenthetjük tehát, hogy azokban a társadalmakban,

ahol több vallás együttélése valósul meg, a részkultúrák halmazai a vallási-felekezeti megoszlás mentén is szerveződnek. Weber (1982) a középkori feudális Európa vallási viszonyait és más, a kontinensen kívüli tradicionális társadalmakat elemezve bukkan hasonló, az előbb említett részkultúrákhoz hasonlatos jelenségre, amikor is a vallás társadalmi rétegenként eltérő etikáját, normarendszerét különbözteti meg (harcosok, hivatalnokok, középosztály, alsóbb rétegek stb.). Gondolatmenetének logikája az erkölcsi-morális szabályok, értékek társadalmi-gazdasági viszonyokba való beágyazottságának irányába mutat.

Az értékek világa a vallás definíciós kísérletei során is rendre előbukkan (pl. ROBERTSON, DURKHEIM), de találkozhatunk az értékek fogalmával azoknak az elméleteknek a jelentős részében is, amely a vallások kiformalódásának magyarázatát keresik (pl. funkionalista vallásszociológia) (HAMILTON 1998). A vallás elválaszthatatlan az erkölcsi szabályoktól, ezen szabályok szakralizálásától, követendő és elítélendő értékek rendszerétől, elvárt magatartásformáktól, a társadalmak-közösségek összerendezésének igényétől, a szankciók különböző típusaitól – és ezáltal a közösségek fennmaradásának igényétől, amely újra csak az értékek biológiai-környezeti beágyazottságához vezet el minket. A vallások által nyújtott világmagyarázatok, rendezési elvek és az emberi élet nagy kérdéseire adott válaszok sajátos értékrendszerek pályáin mozognak, és mintegy ernyőként borulnak (a történelem folyamán igen sokáig szinte hézag nélkül) a társadalmak különböző alrendszerei felé – hasonlóképpen a civilizáció már említett „teljes totalitással” jellemezhető kategóriájához. S bár az egyes vallásszociológiai megközelítések a vallás integráló erejéről eltérőképpen vélekednek, valamint az individualizáció és a szekularizáció³ folyamata a korábbi elméletek újragondolását vagy korrigálását is eredményezte, a vallások értékrendszereinek közösségi beágyazottsága, cselekedeteinek rituális, de a hétköznapi emberek szintjén primer emberi kapcsolatokat eredményező jellege a legtöbb esetben adottnak tekinthető, és az értékek világában jelenleg is megragadható jelenség.

Törésvonalak a vallás- és az értékek mentén

Elemzésünk következő szakaszában azokat a problémaköröket próbáljuk körbejárni, amelyek kutatásunkban a vallásosság különböző típusainak egyfajta magyarázatát vagy alaposabb megértését eredményezhetik: egyrészt a felekezeti tagolódást, másrészt pedig a szekularizáció és az individualizáció folyamatát vesszük górcső alá.

³ Az individualizáció fogalmán a kultúrák individuális jegyeinek erősödését értjük – ezekben a társadalmakban a az emberek társas viselkedését a személyes céljaik határozzák meg, s ezek a célok csak kis mértékben egyeznek meg a formális szervezetek és tágabb közösségek céljaival (TRIANDIS 2003). A szekularizáció fogalmát Berger értelmezésében használjuk, amely szerint a társadalom bizonyos részei és elemei fokozatosan kerülnek ki a vallás intézményei és szimbólumai alól (idézi Rosta 2004).

A protestantizmus különböző irányzatainak megszületése Weber (1982) szavaival élve nem a gazdasági jelenségek oka, hanem bizonyos mértékig annak következménye volt. A sajátos gazdasági pozíciók különböző etikai rendszerek kialakulását eredményezte, így a protestantizmus életvezetése és értékrendszere a katolicizmus érületetikájához, a munka értéksemelegesebb voltához, a világrend tagolódásával együttjáró eltérő feladatrendszerekhez képest egy teljesen más életutat és magatartásmódot kínált a hívek számára. A protestantizmus, különösen annak kálvini irányzata az evilági aszkézis megvalósításával az életvezetést egy racionális rendszerré szervezte, amelynek alapjai többek között a munka hivatásként való értelmezése, egy, a katolicizmustól eltérő Isten-ember kapcsolat, a racionális gondolkodás, precizitás, pontosság és mértékletesség voltak. A későbbi empirikus kutatások azonban Weber gondolatmenetét nem tekintik pontosan bizonyíthatónak (HAMILTON 1998). A magyarországi, felekezetek eltérő értékrendszerére irányuló nem túl számos kutatásban sem egyértelműek az eredmények: weberi eltérések a katolikusok és a protestánsok között hol a katolicizmus (pl. világ harmonikus és jóságos voltába vetett hit, derűlátás), (KAMARÁS 2012), más esetekben pedig a protestantizmus viszonylatában volt megragadható (pl. munka kiemelkedő szerepe, anyagiasabb attitűdök, hasznosság tudat fontossága) (BOCSI 2011). A régió felekezeti sajátosságaiból adódóan külön almintát képeznek elemzésünkben a görög-katolikus diákok (N=234, amely a minta bő tíz százalékát teszi ki). Ezen csoportban hipotéziseink szerint áttételesen kimutatható lesz a keleti kereszténységnek az individualizmust nagyobb mértékben elutasító attitűdje és a közösség fontossága - a nyugati individualizmusnak – írja Buss (2009) – a keleti kereszténység nem képezhető a kulturális talaját, hiszen ebben a kultúrkörben az egyén-közösség viszony sajátos jegyekkel bír, amit az ortodox kultúrkörrel foglalkozó szakirodalom az „integral personality” fogalommal jelöl.

A szekularizációval kapcsolatos fogalmi vitákba jelen írásunkban nem szándékunk kitérni, az értékrendszerekre gyakorolt hatását azonban bizonyos szinten érinntenünk kell. Logikailag szintén ide kapcsolható az individualizmus kérdésköre, amely kiszakítja az egyéneket a normákat és a világrendet szigorúbban rögzítő közösségi keretek közül. Ezen folyamatok hatásai rendkívül összetettek, ha azokat az egyes emberek vallásos magatartására és gondolkodási struktúráira vetítjük. Földvári Mónika (2009) szavaival élve mindez az „egyéni szintű építkezéseket” mozdítja elő a vallásos gondolkodásban, valamint átfogó módon a vallásosság egész szféráját érinti, s kiterjed az életvitel egészének területére is: ez a jelenség természetszerűen a stabil együttjárás minták ellenében fejt ki hatását. A vallási gondolkodás rendszerének felépítése, amelyet korábban készen kapott gondolkodási egységként is értelmezhattünk, immáron az egyén feladatává válik a szükséges források és információelemek felkutatásával és rendszerbe szervezésével együtt. Nincs olyan személy, akinek „hivatalból” lenne felada-

ta ezen személyes rendszerek csiszolása, az egyéneknek a helyesnek vélt következtetésekhez való elvezetése. A hazai szociológiában Tomka Miklós (1999) által meghonosított „maga módján vallásos” kategória közösségi integrációjának foka, arra irányuló attitűdjeinek mértéke, ha az értékszociológiai kutatások bizonyos itemeit használjuk, minden bizonnyal alacsonyabb értékeket vesznek majd fel (például a segítőkészség, makrotársadalmi beágyazottság vagy a szabálykövetés értékei). Magyarországon a vallási viszonyokat az államszocialista rendszer valláspolitikája is jelentősen befolyásolta, amely egyrészt a felekezeten kívüliek, a magukat nem vallásosnak mondók arányát növelte meg, másrészt pedig a vallásos magatartási formákat – különösen azok közösségi és látható típusait – vetette vissza. A magyar társadalom értékrendszere ezekben az évtizedekben jelentősen mozdult el a materialista értékrendszerek irányába (bár ennek a folyamatnak a gyökerei időben jóval messzebbre visznek bennünket), míg pl. az üdvözülés, mint érték a Rokeach-tesztet használó hazai vizsgálatok tanúságai alapján kimutatható, az értékek listájának utolsó helyén található (FÜSTÖS-SZAKOLCZAI 1999). Az itt felvázolt, az értékpreferenciákban megtalálható törésvonalakat a kutatások korosztályi bontásban is értelmezik, s jutnak sok szempontból hasonló eredményre: a fiatalabb kohorszokra fokozottabban jellemzőek az individuális, hedonista és posztmaterális értékek, míg a közösségi betagozódás, a fegyelem, a hit és a munka kategóriái rendre alacsonyabb skálapontszámokat vesznek fel (pl. Ifjúság-kutatások, FÖLDVÁRI 2009).

A már említett folyamatok (individualizáció, szekularizáció, valláspolitikai) értelemszerűen gyakoroltak hatást az értékek mögött meghúzódó legitimációs rendre. A társadalmak együttélésének, szabályrendszerének ugyanis a szimbolikus, makrokozmosz támogatása tűnt el, amelynek eredményeképpen a modernitás emberének a „kívánatosról alkotott képe pusztán preferenciákká silányul” (BREWSTER 2003:25), és sokkal kevésbé kínál ún. lehorgonyozási pontokat az egyes személyek számára. A Brewster által felvázolt modell, amely a tradicionális, a modern, illetve a posztindusztriális társadalmakat ebből a szempontból elemzi, sok pontján egybecseng nem csak Weber (1984) logikájával, hanem Riesman (1973) embertípusaival is. Az első szakaszban a szülők elvárásai tökéletesen olvadnak bele a makrokozmosz értékrendbe, amely a vallásos gondolkodástól elválaszthatatlan. A különböző szituációkban mindig tudni a helyes és nem normasértő viselkedést, ugyanakkor a dolgok miéretté gyakran misztikus válaszokat kapnak azok, akik a tágabb összefüggéseket keresik. A modernizáció még rendelkezik az értékek makrokozmosz megalapozottságával – elég, hogyha az evilági aszkézis jelenségére gondolunk – ugyanakkor az egyéni kontroll, a felettes én szerepe kétségkívül értékelődik fel és gyakorol erős irányítást az egyéni cselekedetekre. (A modell ezen a pontos erősen rokonítható Riesman belülről irányított embertípusával.) A posztindusztriális társadalmakban azonban – a szekularizációval párhuzamosan – az

értékek transzcendens beágyazottsága már megszűnik az egyéni önfegyelem lanyhulni kezd. Brewster modelljében így válnak az utóbbi évtizedek értékpreferenciái esetlegessé, általános érvényüket elvesztőkké és némileg kiüresedettekké is. Témánk szempontjából ugyanakkor kulcsfontosságú, hogy a vallásosság ennek az iránynak az ellenében tudja kifejteni a hatását. Elemzésünkben a vallásosság különböző típusait megkülönböztetve az egyháziasan vallásos, valamint a magas vallásos aktivitással jellemezhető diákok kategóriáiban az értékek bizonyos mértékű transzcendens támogatásának jelenségével kell számolnunk. Ugyanakkor azt le kell szögeznünk, hogy nem csupán a vallás jelenthet kohéziót egy társadalom (és értékrendszere) számára, s a vallások által transzcendens módon megtámogatott értékrendszerek sem mindig hatnak az integráció irányába.

Az elemzés empirikus jellemzői és eredményei

A kutatás célja, hipotézisei és a minta rövid jellemzése

Kutatásunk során a következő lépésekre vállalkoztunk: először három dimenzió felől közelítettük meg a vallásosság jelenségét. Az első megközelítési módunk a felekezeti hovatartozáson alapult, ekkor katolikus (N=591), református (N=727), görög-katolikus (N=234), valamint felekezeten kívüli (N=735) csoportot tudtunk elkülöníteni. Második felosztásunk a hallgatók önbevallásán alapult, és kínált számunkra egyháziasan vallásos (N=248), maga módján vallásos (N=1109) és nem vallásos (N=813) csoportot (az utóbbi esetében összevontuk a nem vallásos és a „határozottan más a meggyőződése” válaszlehetőségeket).⁴ Végül a vallásos közösségi aktivitás változóját alakítottuk ki vallási események, rendezvények, istentiszteletek- és misék látogatása alapján – ez alkalommal két alacsonyabb létszámú almintát (magas- illetve közepes vallásos közösségi aktivitás (N=162, N=378)), és egy nagyobb százalékos arányt felmutató, alacsony vallásos aktivitást felmutató csoportot identifikáltunk (N=1722).⁵ Elemzésünk következő lépéseit a Rokeach-féle értékteszt ötfokozatú skálaértékeinek átlagai⁶ és rangsorai képezték, majd mind a célértékek, mind az eszközértékek segítségével faktorokat képeztünk, s az ezen faktorokat varianciaanalízissel vizsgáltuk a vallásosság már meghatározott dimenzióinak segítségével.

4 A hallgatók önbesorolás segítségével választották ki a rájuk jellemző kategóriákat az egyháziasan vallásos, a maga módján vallásos, a nem vallásos és a határozottan más a meggyőződése itemeket. Az összevonást a két attribútum logikai közelsége indokolta, s az volt a célunk, hogy a továbbiakban megfelelő elemszámmal bírj almintákkal tudjunk dolgozni.

5 A különböző vallásos események, rendezvények látogatásának gyakoriságaihoz skálaértékeket kapcsolunk, majd a változók összeadásával egy összesített indexértéket képeztünk, ami alapján a három csoportot kialakítottuk.

6 Kiemelésre érdemes, hogy a míg Rokeach az értékek rangsoraival dolgozott, addig a rendelkezésünkre álló kérdőívben az értékpreferenciákat skálákkal mérték fel. Jelen tanulmány szerzői nem vettek részt a kérdőív szerkesztésében. A kapott adatok felhasználhatóságát ez a tény minden bizonnyal csökkenti.

Előzetes elvárásaink szerint:

– a felekezeti megoszlás szerinti értékpreferenciák illeszkednek a korábbi kutatási eredményekhez, azaz a református hallgatók esetében megragadható az ún. evilági aszkézis, a katolikusok esetében egy pacifistább, filantróp beállítottsággal számoltunk, a görög-katolikus hallgatók esetében a közösségi, míg a felekezeten kívüliek esetében a hedonista-materialista értékeket valószínűsítettük.

– feltételeztük, hogy a vallásosság nem felekezeti alapon történő meghatározásai, amelyek a rendelkezésünkre álló adatbázis segítségével is megragadhatók, különböző értékrendbeli rajzolatokat fog kirajzolni (vö. FÖLDVÁRI 2009).

Hallgatók értékpreferenciái az értékeszt rangsorainak tükrében

A Rokeach-teszt 36 értékének rangsorolását eredményeit a Függelék első ábrája ismerteti. A diákok értékpreferenciái egyrészt illeszkednek a hasonló vizsgálatok során kapott hazai eredményekhez és trendekhez (pl. az üdvözülés utolsó helye a rangsorban, a lista elején a boldogsághoz, családhoz kötődő értékek), de a hallgatói létismérvei, valamint a generációs adottságok bizonyos elmozdulásokat is eredményeznek. Így kerülnek pl. a rangsorban hátrébb a munkához, anyagi javakhoz, fegyelemhez, szoros társadalmi beilleszkedéshez, segítő attitűdhöz kapcsolódó értékek (segítőkész, engedelmes), míg a békének és a haza biztonságának az országos vizsgálatokban tapasztalt előkelőbb pozíciója minden bizonnyal az életkori hatásokkal is magyarázható (vö. FÜSTÖS – SZAKOLCZAI 1999). Jellegzetes módon a szerelem, valamint az igaz barátság, amely a felnőttek esetében a középmezőnyben helyezkedik el, jelen mintában a legfontosabb értékek közé sorolódnak. A hedonizmushoz kapcsolható értékek magasabb pozíciói egyrészt illeszkednek az ifjúsági vizsgálatok trendjébe (BAUER – SZABÓ 2005), de a hallgatói életforma sajátosságai révén Inglehart szükségességi hipotézisével is kapcsolatba hozhatók (INGLEHART 1997). A bölcsesség, a hatékonyság és a logikus gondolkodású értékek magasabb skálaértékei minden bizonnyal az egyetemista léttel, a leendő értelmiségi életforma nyújtotta életcélokkal és gondolkodással, valamint a magyar ifjúság átlagától eltérő szocio-kulturális háttérrel magyarázhatóak.⁷

Az értékpreferenciák felekezetek szerinti bontása alapján kirajzolódó kép (Függelék, 1. táblázat) számos érdekes összefüggést rejt, ám az eredmények nem egyértelműen mutatnak a hipotéziseink irányába. A katolikus diákok esetében jelenik meg legmarkánsabban a hedonista-élménykereső attitűdök elutasítása (kellemes élet, érdekes élet), a haza biztonsága, a bölcsesség, az elvégzett munka öröme pedig magasabb pozícióban helyezkedik el.⁸ A református diákok értékpreferenciái során meglepő eredményként

⁷ Az elemzésünk során kapott differenciák igen csekély mértékűek, így messzemenő következtetéseket pusztán ezekből nem vonhatunk le. Az értékszociológiai kutatások során ugyanakkor találunk arra példát, hogy a nem szignifikáns, s tizedekben-századokban mérhető különbségekkel is dolgoznak a kutatók – igaz ez például az Ifjúság kutatásokra is.

⁸ Szintén itt kapja az értelmes, mint eszközérték a legmagasabb rangsort, azonban az átlagértékek mind a négy almintá esetében megegyeznek.

könyveltük el a logikus gondolkodású, mint eszközérték hátrébb sorolását, míg a haza biztonsága, a segítőkész, valamint a felelősségteljes itemek magasabb skálaértékekkel bírnak. A görög-katolikus diákok esetében az értelmes és hatékony értékek foglalnak el alacsonyabb pozíciókat. A felekezeten kívüli hallgatók értékvilága hedonistább, racionálisabb képet mutat, ahol azonban a segítőkészség, a béke, a haza biztonsága alacsonyabb fontossággal bír. Az üdvözülés, mint célérték mind a négy alminta esetében az utolsó helyen szerepel.

Az egyházas, maga módján vallásos, nem vallásos felosztás (Függelék, 2. táblázat) során az értékek megítélésekor az egyházas, valamint a nem vallásos hallgatók képezik a szélső pólusokat. Az előbbi csoport értékvilága társadalomba integráltabb, filantróp beállítottságú, pacifistább, s az üdvözülést, mint célértéket a 12. pozícióba sorolja. Jellegzetes módon alacsonyabb skálaértékekkel bírnak a hedonista és az individualista értékek (érdekes élet, szabadság), az anyagi jólét pedig a legalacsonyabb skálaértékeket kapja. A nem vallásos hallgatók individualistább, racionálisabb, mobilitásra hajlamosabb, anyagi javakra koncentrálóbb, ám a közösségi együttélést, integrációt kevésbé preferáló attitűdökkel bírnak. Jellegzetes módon a felelősségteljes, valamint az elvégzett munka öröme itemek is alacsonyabb skálaértékekkel bírnak az ő esetükben – mindez utalhat a vallásos hallgatóktól eltérő munkához való viszonyra is. A maguk módján vallásos hallgatók a legtöbb esetben a két szélső pólus között helyezkednek el, ám bizonyos értékek az ő esetükben is kiugróak: a legmagasabb pozíciót foglalja el ezen almintában a tiszta, a jókedélyű, s legalacsonyabbat a társadalmi megbecsültség és a fegyelmezett értéke. Mindezen sajátosságok egy elérő közösségi integrációt, és az egyházas vallásossághoz képest egy másfajta emberképet modelleznek. Az üdvözülés a maguk módján vallásos hallgatók esetében a 36., azaz utolsó helyre sorolódik.

A vallásos közösségi aktivitás (Függelék, 3. táblázat) típusai sok tekintetben egybecsengenek az előző ábránk rajzolatával, más vonásai azonban attól eltérnek. A jelentős rangsorbeli eltéréseket felmutató értékek közül kikerült pl. a haza biztonsága és a jókedélyű (az előbbi az egyházas vallásosságot jellemezte a leginkább, az utóbbi a legkevésbé). Ezen felosztás szerint azonban a magyarázott értékek közé sorolódik az értelmes, előítéletektől mentes valamint az igaz barátság is. Kiemelendő még ezen kívül, hogy a közepes aktivitással rendelkező csoport sokkal kevésbé képez átmenetet a szélső pólusok között, és egy nyitottabb, de nem hedonista életszemlélettel jellemezhető (pl. előítéletektől mentes, szabadság, segítőkészség magas pozíciója). Ha az egyházas vallásos, valamint a magas közösségi aktivitással bíró alminta rangsorát összevetjük, akkor a legnagyobb eltérést a haza biztonsága és a bátor értékek esetében tapasztaljuk. Ez a két item minden kétséget kizárólag összefügg, s a bátorság ezen értelmezés szerint talán an-

nak közösségi olvasatában értendő.⁹ A magas vallásos közösségi aktivitás rangsorában előrébb foglal helyet a jókedélyű, a segítőkész¹⁰ és a hatékony eszközérték.

Hallgatók értékpreferenciái az értékek átlagainak tükrében

Hogy a Rokeach-tesztben felsorolt itemek rangsorai által produkált eredményeket tovább árnyaljuk, felhasználtuk az egyes értékek átlagainak összevetését is. A felekezetek szerinti bontás (Függelék, 4. táblázat) esetében a két legmarkánsabbnak mutakozó almintá ebben az esetben a görög-katolikus, illetve a felekezeten kívüli csoport. Az előző egy társadalomba szorosán integrált, szabálykövető, más embereket elfogadó értékpreferenciával bír,¹¹ amelyben ugyanakkor a jókedélyű alacsonyabb skálaértékeket kapott, míg az utóbbi csoport életszemlélete individuálisabb, hedonistább. A katolikusok egy nyitottabb világképpel (alkotó szellemű, előítéletektől mentes, bátor), a református diákok pedig szabályozott, felelősségteljes attitűdökkel írhatók le. Az egyházas-maga módján vallásos-nem vallásos tipológia (Függelék, 5. táblázat) által megrajzolt kép megegyezik a korábban már felvázoltakkal – s talán annyi kiegészítésre szorul, hogy a bölcsességet, mint célértéket immár egyértelműen a vallásos gondolkodáshoz köthetjük. Kiemelésre érdemes az a tény is, hogy a hatékony és a logikus gondolkodású, amely a rangsorok alapján a vallásos fiatalokat kevésbé jellemezte, ezzel a technikával más eredményeket produkált. A vallásos közösségi aktivitás szerinti átlagok (Függelék, 6. táblázat) rámutatnak a közepes aktivitási forma sajátos arculatára, amelyet egy társadalomra nyitott, de az egyén értékeire fókuszáló gondolkodás jellemez.

Az üdvözülés és az anyagi jólét vizsgálata

Az értékpreferenciák rangsorok és átlagok segítségével történő vizsgálatának végén két szimbolikus jelentőséggel bíró érték átlagos skálaértékeit szeretnénk összevetni az összes, vallásosság alapján elkülönített almintában (Függelék, 2. ábra). Az ábra első fele az üdvözülés, mint célérték fontosságát mutatja be. Kijelenthetjük, hogy a felekezetek között ennek megítélésében komoly eltérések nem tapasztalhatóak, s a maga módján vallásos diákok is hasonlóan ítélik meg ennek életükben betöltött szerepét (minden esetben a 36., azaz utolsó helyen szerepelt az üdvözülés kategóriája). Legalacsonyabb skálaértéket az item a nem vallásos, felekezeten kívüli, kicsivel magasabbat pedig az alacsony közösségi aktivitással bíró csoportban vesz fel. Átlag feletti megítéléssel az egyházasan vallásos, a magas- illetve a közepes vallásos aktivitással bíró hallgatók ese-

9 Jelentősen előrébb rangsorolódik még a tiszta eszközérték is az egyházasan vallásos hallgatók esetében.

10 Fényes Hajnalka és Kiss Gabriella az önkéntes munka egyik fő típusának a kollektív motivációt nevezi, amely gyakran tradícionális vallási közösségekbe ágyazódik be (FÉNYES – KISS 2011).

11 Ki kell emelni, hogy az átlagok átszínezhetik az értékrangsorok eredményeit – pl. a hatékony az előbbi technikával mérve kevésbé jellemzi a görög-katolikusokat, míg az átlagok technikáját használva leginkább ezen felekezet sajátosságának tekinthető. Furcsa ellentmondás az is, hogy ezen felekezet esetében az értelmes eszközértéket messze átlag alatt, míg a logikust afelett találjuk – talán ennek feloldása a logikus szabályokat követő értelmezésében keresendő.

tében találkozhatunk. Második kiválasztott értékünk, amelynek megítélését minden almintában megvizsgáltuk, az anyagi jólét volt. Az eltérések ebben az esetben jóval alacsonyabbnak mutatkoztak: ezt jellegzetes módon alacsonyabbra az a két al minta értékelte, amely az üdvözülést magasan pozícionálta, tehát az egyházasan vallásos, illetve a magas közösségi aktivitással bíró diákok csoportja. A felekezetek közül az anyagi javak a katolikusok körében, ha csekély mértékben is, de alacsonyabb skálaértékkel volt jellemezhető.

Az értékválasztások többváltozós statisztikai elemzése

Elemzésünk utolsó szakaszában arra vállalkoztunk, hogy mind a célértékeket, mind pedig az eszközértékeket faktoranalízis segítségével modellezzük.¹² A célértékek során három faktort tudtunk megragadni (Függelék, 7. táblázat), ezek a humanista-integrált, a személyekben boldogságot kereső, illetve a hedonista-egoista faktorok voltak. Magyarázatra talán csak az első kategória szorul: ez az értékek olyan összerendezését jelenti, amelyben a közösségben való gondolkodás (haza biztonsága, egyenlőség) humanisztikus értékekkel (bölcesség, belső harmónia, elvégzett munka öröme) párosul. Az eszközértékek esetében (Függelék, 8. táblázat) egy filantróp (megbocsátó, segítőkész, szeretettel teljes, szavahihető), egy racionális-karrierista (hatékony, törekvő, logikus gondolkodású, önálló), egy nyitott-kreatív (bátor-gerinces, előítéletektől mentes, kreatív) és egy bürokrata faktort tudtuk elkülöníteni (fegyelmezett, engedelmes). Utolsó lépésünként varianciaanalízissel vizsgáltuk meg az egyes alminták esetében, hogy milyen faktor irányába mozdulnak el értékstruktúráik. A felekezetek közül a humanista-integrált, a filantróp és a bürokrata faktorokkal találtunk szignifikáns kapcsolatot (Függelék, 9. táblázat): a két szélső pólust mind a három esetben a görög-katolikus és a felekezeten kívüli diákok képezték (az előbbiekre jellemző volt az adott gondolkodás struktúra, míg az utóbbiak nem). A katolikus diákok a humanista-integrált, míg a reformátusok a filantróp, illetve a bürokrata faktorok irányába mozdultak el. Az egyházas, maga módján vallásos, illetve a nem vallásos alminták közötti felosztás (Függelék, 10. táblázat) egy kivételével mindegyik faktornál szignifikáns különbségeket mutatott. A három csoport a már megszokott tengely mentén helyezkedett el, ahol a középértékeket a maga módján vallásos csoport képezte. A humanista-integrált, a filantróp és a nyitott-kreatív¹³ és (ennek látszólag ellentmondóan) a bürokrata faktorok az egyházas csoportra voltak jellemzőek, míg a személyekben boldogságot kereső,

12 A faktorokat varimax módszerrel rotáltuk, és maximum likelihood becslést használtunk fel. A modellek kialakításakor figyeltünk arra, hogy változónként a magyarázott információ ne csökkenjen egy egység alá. A megőrzött információ mennyiség a célértékekénél 37%, az eszközértékek esetében 46% volt. Az illeszkedő faktorstruktúrát úgy tudtuk elérni, hogy 13-13 értéket tartottunk meg. A faktoranalízis elkészítésében ezúton is köszönjük Fényes Hajnalka segítségét.

13 Az egyházas vallásosság nyitottsága mindenképpen érdekes eredmény annak ismeretében, hogy a vallásosságot a szakirodalom több esetben a zártabb gondolkodáshoz tartja közelebb állónak. Ugyanakkor a nyitott gondolkodás elemei közé sorolják a világ elfogadását, az ahhoz való pozitív viszonyt is (KRUGLANSKI, 2005).

valamint a racionális-karrierista irány a nem vallásos almintára. A vallásos közösségi aktivitást vizsgálva (Függelék, 11. táblázat) eltűnik a kapcsolat a racionális-karrierista faktorról, s a hangsúlyok bizonyos eltolódásával számolhatunk: a bürokrata faktor jellemző, de az egyházas hallgatóktól alacsonyabb átlagot produkál a magas vallásos aktivitással bírók esetében, ugyanakkor erőteljesebb esetükben a személyekben boldogságot keresés elutasítása. A diákok gondolkodási struktúrájára a legerősebb hatással a kialakított faktorok szempontjából a második tipológiánk, tehát az egyházas-maga módján vallásos-nem vallásos felosztás volt.

Összegzés

Tanulmányunk lezárásaként először a hipotézisek vizsgálatára vállalkoztunk. Első megállapításunkban azt feltételeztük, hogy az egyes felekezetek sajátos értékstruktúrákkal rendelkeznek - elvárásaink azonban csak részben igazolódtak. Nem, vagy csak alig találtuk nyomát pl. a protestánsok evilági aszkézisének vagy racionálisabb gondolkodásának, sőt, a hedonista értékek elutasítása a rangsorolás esetében a katolikusokra volt a legjellemzőbb. A két nagy felekezet kapcsán sokkal markánsabb eltéréseket és sajátos jegyeket vártunk, bár azt elmondhatjuk, hogy a reformátusokhoz közelebb állnak a felelősségteljességnek, a segíteni akarásnak az elemei a bürokrata faktor irányába is inkább ez az almintá mozdul el. Leginkább sajátos képet a görög-katolikus diákok, valamint a felekezeten kívüliek csoportja mutatott: az előzőek szoros társadalmi integrációjukkal, a szabályok magas fokú elfogadással, míg utóbbiak élménykereső-individualista beállítottsággal jellemezhetőek. Nem találtuk nyomát az anyagi jóléthez való viszony felekezetenkénti eltéréseinek sem, hiszen ezen értéket minden almintában hasonló átlagértékek és rangsorbeli helyek jellemezték. Első hipotézisünket tehát teljes mértékben nem tekinthetjük bizonyítottnak, hiszen a felekezetek közötti eltéréseket – különösen a református és a katolikus hallgatók között – nem sikerült a várt mértékben kimutatnunk.

Második előfeltevésünk a vallásosság két, elemzésünkben felhasznált dimenziójára vonatkozott, tehát az vallásosság önbesoroláson alapuló típusára, valamint a vallásos közösségi aktivitásra: ekkor azt feltételeztük, hogy ezek értékekkel való kapcsolata eltérő jegyeket mutat. A két tipológia sok közös vonást felmutatott, de eltérésként jelentkezett pl. a haza biztonsága, amely az egyházas vallásosságához kapcsolódott erősebben, valamint kiemelésre érdemes, hogy a jókedélyű és a segítőkész értékek is hátrébb rangsorolódtak. A különbségeket erősítette az eszközfaktorok almintánkénti elemzése – a racionális-karrierista faktor pl. nem mutatott kapcsolatot a vallásos közösségi aktivitás alapján kialakított típusokkal (az egyházas hallgatók értékvilága ettől

a faktortól kimondottan távol helyezkedett el, a nem vallásos diákoké pedig efelé gravitált).

Ha tanulmányunk legfontosabb eredményeit összegezni akarjuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a vallásosság jelentősen befolyásolja a diákok értékpreferenciáit és értékstruktúráit, ugyanakkor nem annak a dimenzióknak a mentén, amely számunkra a legkézenfekvőbb volt, tehát a felekezeti megoszlás szerint. Bár azt nem zárhatjuk ki, hogy a minta hallgatói összetétele csökkentheti az össztársadalmi szinten megragadható eltéréseket pl. a katolikusok vagy a reformátusok értékválasztásai között, de minden kétséget kizárólag jelzésértékű az, hogy sajátos karakterisztikát leginkább a görög-katolikus diákok és a felekezeten kívüli hallgatók körében tudunk megragadni. Azok a részkultúrák tehát, amelyek felekezeti hovatartozás alapján is konstruálódnak, és meglétükről tanulmányunk elméleti részében is írtunk, elhalványulni látszanak.

A vallásosság és az értékek kapcsán a mélyebb törésvonalak más dimenziók mentén képződnek, s különösen élesek az eltérések az egyházas – maga módján vallásos – nem vallásos felosztás esetében, amely pedig a vallás dogmatikus-tartalmi elemeitől függetlenebb, s a hangsúlyt részben a szervezethez való kötődés mentén konstruálja. A legfontosabb differenciák a három almintá között a közösségi értékek, a makrotársadalmi célok, az individuális, valamint a racionális értékek kapcsán formálódnak ki. Szintén erős, bár kevésbé markáns hatása van a közösségi aktivitás mértékének, amelyet az istentiszteletek-misék, vallásos közösségek, rendezvények tevékenységstruktúrában való jelenléte alapján képeztünk: a magas indexértékek szintén közösségi orientációval jár együtt, ugyanakkor annak jellege eltérő (erre mutat rá, hogy a bürokrata faktor faktorszórájainak átlaga az almintában alacsonyabb, mint az egyházasan vallásos hallgatók esetében), s értékpreferenciáik individuális, nyitottabb jegyeket mutatnak fel. Mindhárom felhasznált dimenzióknak közös vonása azonban az, hogy a vallásos gondolkodástól és magatartástól távolabbi szférákban helyezi el az individualizmus, a hedonizmus, a racionalitás, az anyagi javak fokozottabb értékvilágát, míg a másik póluson az integráció, a mások elfogadása és segítése, ugyanakkor bizonyos esetekben a bürokrata, önmagát feladni hajlamosabb gondolkodás irányba mozdítja az egyének élet-szemléletét és preferenciáit. Az itt elhangzottakat azonban más megvilágításba helyezi az a tény, ha újra vetünk egy pillantást a kialakított almintáink vallásos pólusainak elemszámára. Ez alapján kijelenthetjük, hogy ez utóbbi értékvilág (tehát az integráció és a kollektív jegyek pólusa) a fiataloknak egy kisebb hányadát jellemzi, miközben legtöbbjük gondolkodása individuális jegyekkel írható le, amelyben a vallásos elemek megjelenése halványabban jelentkezik. Az üdvözülés, mint érték pozíciója, valamint az egyházas vallásos fiatalok almintájának elemszáma pedig arra utalhat, értékrendjük leginkább a brewster-i makrokozmosz támogatás nélkül, vagy egyéni építkezések eszközével kristályosodik ki.

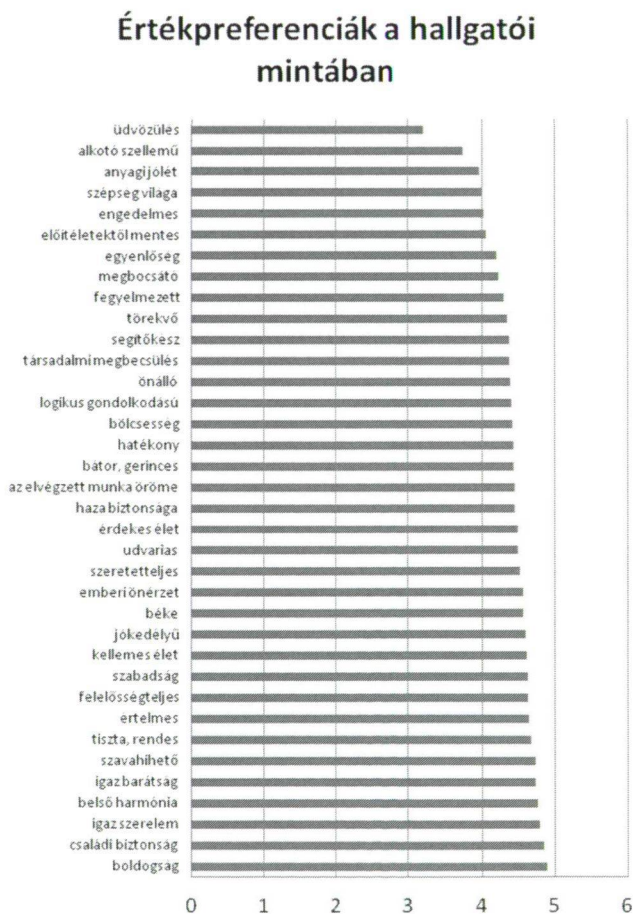
Irodalom

- BAUER B. – SZABÓ A. (szerk) (2005): *Iffúság 2004. Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda
- BOCSI V. (2011): Differences between the time usage of students in the light of the scale of values and religiousness. In Pusztai G. (ed.): *Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe*. Debrecen, Center for Higher Education Research and Development: Kapitális, 271-295.
- BREWSTER, S. M. (2003): Attitűdök, értékek és önazonosság. In Váriné Sz. I. (szerk.): *Értékek az életben és a retorikában*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 25-61.
- BUSS, A. (2010): Sociology of the Orthodox Tradition, *Journal for Social Research*, 34 (1): 31-54.
- CSÁNYI V. (1994): *Viselkedés, gondolkodás, társadalom: etológiai megközelítés*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- FÉNYES H. – KISS G. (2011): Az önkéntesség szociológiája, *Kultúra és Közösség* 4 (1): 35-48.
- FÜSTÖS L. – SZAKOLCZAI Á. (1999): Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban (1977-1998), *Szociológiai Szemle*, 9 (3): 54-73.
- HAMILTON, M. B. (1998): *Vallás, ember, társadalom. Elméleti összehasonlító vallásszociológia*. Budapest: Aduprint
- HANKISS E. (1977): *Érték és társadalom. Tanulmányok az értékszociológia köréből*. Budapest: Magvető
- INGLEHART, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Changes in 43 Countries*. Princeton: Princeton University Press
- KAMARÁS I. (2012): *Érték, értékelés és értékrend (szociológiai és szociálpszichológiai szempontból)* http://www.metaelmelet.hu/pdfek/tanulmanyok/ertek_ertekeles.pdf
Utolsó látogatás ideje: 2012. 01.13.
- KAPITÁNY Á. – KAPITÁNY G. (1996): *Kultúrák találkozása – kultúraváltás*. Szombathely: Savaria University Press
- KRUGLANSKI, A. W. (2005): *A zárt gondolkodás pszichológiája*. Budapest: Osiris
- LAKI L. – SZABÓ A. – BAUER B. (szerk) (2001): *Iffúság 2000*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
- RIESMAN, D. (1973): *A magányos tömeg*. Budapest: KJK
- ROSTA G. L. (2004): *Vallásosság, politikai attitűdök és szekularizáció Nyugat-Európában 1981-1999*. Doktori Értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem. Szociológia PhD Program

- T. Kiss T. (2008): *Civilizációk, kultúrák, közösségek*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
- TOMKA M. (1999): A magyar vallási helyzet öt dimenziója. *Magyar tudomány* 104 (5): 549-559.
- TRIANDIS, H. C. (2003): Az individualizmus és a kollektívizmus kultúrközi vizsgálata. In.: Váriné Sz. I. (szerk.): *Értékek az életben és a retorikában*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 155-195.

Függelék

1. ábra Értékek rangsora a hallgatói mintában ötfokozatú skálával mérve

1. táblázat: Értékpreferenciák felekezeti bontásban (A rangsorban azokat az értékeket jelöltük el-térően, amelyek pozícióban mért távolsága több mint két helyezés volt. Dőlt betűvel a legmagasabb pozíciót, aláhúzva a legalacsonyabb pozíciót.)

Katolikus hallgatók		Református hallgatók		Görög-katolikus hallgatók		Felekezeten kívüli hallgatók	
boldogság	4,88	boldogság	4,90	boldogság	4,91	boldogság	4,89
családi biztonság	4,87	családi biztonság	4,88	családi biztonság	4,88	családi biztonság	4,82
igaz szerelem	4,78	igaz szerelem	4,82	igaz szerelem	4,78	igaz szerelem	4,79
belső harmónia	4,75	belső harmónia	4,78	belső harmónia	4,77	igaz barátság	4,75
igaz barátság	4,74	szavahihető	4,72	szavahihető	4,74	belső harmónia	4,73
szavahihető	4,73	igaz barátság	4,71	igaz barátság	4,74	szavahihető	4,73
tiszta	4,68	tiszta	4,70	tiszta	4,72	<i>kellemes élet</i>	4,67
<i>értelmes</i>	4,65	<i>felelősségteljes</i>	4,66	kellemes élet	4,69	tiszta	4,66
felelősségteljes	4,63	értelmes	4,65	szabadság	4,68	értelmes	4,64
szabadság	4,62	szabadság	4,62	felelősségteljes	4,66	szabadság	4,62
jókedélyű	4,60	<i>béke</i>	4,62	értelmes	4,65	felelősségteljes	4,59
önérzet	4,58	kellemes élet	4,61	jókedélyű	4,63	jókedélyű	4,57
béke	4,57	jókedélyű	4,61	béke	4,62	önérzet	4,56
kellemes élet	4,57	önérzet	4,58	önérzet	4,61	<i>érdekes élet</i>	4,51
szeretetteljes	4,56	szeretetteljes	4,56	szeretetteljes	4,58	béke	4,49
udvarias	4,51	udvarias	4,53	érdekes élet	4,55	szeretetteljes	4,46
<i>elvégzett munka öröme</i>	4,50	érdekes élet	4,51	udvarias	4,54	udvarias	4,44
<i>haza biztonsága</i>	4,50	<i>haza biztonsága</i>	4,49	elvégzett munka öröme	4,53	hatékony	4,44
<i>érdekes élet</i>	4,48	elvégzett munka öröme	4,45	haza biztonsága	4,53	bátor	4,43
hatékony	4,47	bátor	4,43	bátor	4,51	önálló	4,41
<i>bölcsesség</i>	4,45	hatékony	4,42	társadalmi megbecsültség	4,50	<i>logikus gondolkodású</i>	4,41
társadalmi megbecsültség	4,44	<i>segítőképz</i>	4,41	logikus gondolkodású	4,48	bölcsesség	4,40
bátor	4,44	bölcsesség	4,40	segítőképz	4,47	<i>elvégzett munka öröme</i>	4,40
logikus gondolkodású	4,42	társadalmi megbecsültség	4,39	önálló	4,43	<i>haza biztonsága</i>	4,38
segítőképz	4,41	önálló	4,39	törekvő	4,41	törekvő	4,31

A vallás értékszociológiai vizsgálata egy regionális elemzés tükrében

törekvő	4,36	törekvő	4,38	bölcsesség	4,41	társadalmi megbecsültség	4,29
önálló	4,35	<i>logikus gondolkodású</i>	<u>4,35</u>	<u>hatékony</u>	<u>4,40</u>	<u>segítőkész</u>	<u>4,27</u>
fegyelmezett	4,33	fegyelmezett	4,35	megbocsátó	4,37	fegyelmezett	4,23
megbocsátó	4,25	megbocsátó	4,28	fegyelmezett	4,36	egyenlőség	4,11
egyenlőség	4,24	egyenlőség	4,21	egyenlőség	4,33	megbocsátó	4,10
előítéletektől mentes	4,06	engedelmes	4,08	engedelmes	4,12	előítéletektől mentes	4,00
engedelmes	4,06	előítéletektől mentes	4,05	előítéletektől mentes	4,06	szépség világa	3,99
szépség világa	4,03	szépség világa	4,02	szépség világa	4,05	anyagi jólét	3,98
anyagi jólét	3,93	anyagi jólét	3,99	anyagi jólét	4,00	engedelmes	3,88
alkotó szellemű	3,77	alkotó szellemű	3,72	alkotó szellemű	3,86	alkotó szellemű	3,70
üdvözülés	3,50	üdvözülés	3,52	üdvözülés	3,52	üdvözülés	2,45

2. táblázat: Egyházasan, maga módján vallásos és nem vallásos hallgatók értékpreferenciái (A rangsorban azokat az értékeket jelöltük eltérően, amelyek pozícióban mért távolsága több, mint két helyezés volt. Dőlt betűvel a legmagasabb pozíciót, aláhúzva a legalacsonyabb pozíciót.)

Egyházasan vallásos hallgatók		Maguk módján vallásos hallgatók		Nem vallásos hallgatók	
családi biztonság	4,93	boldogság	4,91	boldogság	4,88
boldogság	4,89	családi biztonság	4,87	családi biztonság	4,82
igaz szerelem	4,85	igaz szerelem	4,81	igaz szerelem	4,78
belső harmónia	4,81	belső harmónia	4,80	igaz barátság	4,73
szavahihető	4,80	szavahihető	4,75	<i>kellemes élet</i>	<i>4,69</i>
igaz barátság	4,75	igaz barátság	4,74	belső harmónia	4,69
<i>béke</i>	<i>4,73</i>	<i>tiszta</i>	<i>4,71</i>	szavahihető	4,68
<i>felelősségteljes</i>	<i>4,73</i>	értelmes	4,66	tiszta	4,66
értelmes	4,71	felelősségteljes	4,65	<i>szabadság</i>	<i>4,62</i>
<i>szeretetteljes</i>	<i>4,67</i>	szabadság	4,65	értelmes	4,62
<i>tiszta</i>	<i>4,67</i>	béke	4,63	<i>felelősségteljes</i>	<i>4,58</i>
<i>üdvözülés</i>	<i>4,66</i>	<i>jókedélyű</i>	<i>4,62</i>	<i>jókedélyű</i>	<i>4,54</i>
<i>haza biztonsága</i>	<i>4,62</i>	kellemes élet	4,62	<i>önérzet</i>	<i>4,54</i>
<i>bölcsesség</i>	<i>4,61</i>	önérzet	4,61	<i>érdekes élet</i>	<i>4,52</i>
<i>elvégzett munka öröme</i>	<i>4,61</i>	szeretetteljes	4,57	<i>béke</i>	<i>4,45</i>
<i>jókedélyű</i>	<i>4,59</i>	elvégzett munka öröme	4,52	<i>szeretetteljes</i>	<i>4,42</i>
<i>segítőkész</i>	<i>4,57</i>	haza biztonsága	4,52	bátor	4,41
<i>szabadság</i>	<i>4,57</i>	érdekes élet	4,51	hatékony	4,40
<i>megbocsátó</i>	<i>4,57</i>	hatékony	4,47	logikus gondolkodású	4,40
<i>önérzet</i>	<i>4,56</i>	bátor	4,47	önálló	4,38
<i>bátor</i>	<i>4,49</i>	segítőkész	4,46	elvégzett munka öröme	4,35
<i>fegyelmezett</i>	<i>4,48</i>	társadalmi megbecsültség	4,46	haza biztonsága	4,35
<i>kellemes élet</i>	<i>4,46</i>	bölcsesség	4,45	törekvő	4,32
<i>hatékony</i>	<i>4,46</i>	önálló	4,43	bölcsesség	4,32
<i>érdekes élet</i>	<i>4,43</i>	törekvő	4,42	társadalmi megbecsültség	4,29
<i>logikus gondolkodású</i>	<i>4,42</i>	<i>logikus gondolkodású</i>	<i>4,41</i>	<i>fegyelmezett</i>	<i>4,23</i>
<i>egyenlőség</i>	<i>4,36</i>	<i>fegyelmezett</i>	<i>4,36</i>	<i>segítőkész</i>	<i>4,21</i>
<i>önálló</i>	<i>4,34</i>	megbocsátó	4,31	egyenlőség	4,08
<i>társadalmi megbecsültség</i>	<i>4,33</i>	egyenlőség	4,28	<i>megbocsátó</i>	<i>4,05</i>
<i>törekvő</i>	<i>4,31</i>	előítéletektől mentes	4,11	<i>anyagi jólét</i>	<i>4,02</i>
engedelmes	4,31	szépség világa	4,09	előítéletektől mentes	3,94
előítéletektől mentes	4,20	engedelmes	4,08	szépség világa	3,93
szépség világa	4,09	anyagi jólét	3,97	engedelmes	3,88
alkotó szellemű	4,00	alkotó szellemű	3,83	alkotó szellemű	3,60
<i>anyagi jólét</i>	<i>3,79</i>	<i>üdvözülés</i>	<i>3,54</i>	<i>üdvözülés</i>	<i>2,37</i>

3. táblázat: Értékpreferenciák a vallásos közösségi aktivitás almintái szerint (A rangsorban azokat az értékeket jelöltük eltérően, amelyek pozícióban mért távolsága több, mint két helyezés volt. Dőlt betűvel a legmagasabb pozíciót, aláhúzva a legalacsonyabb pozíciót.)

Magas vallásos közösségi aktivitás		Közepes vallásos közösségi aktivitás		Alacsony vallásos közösségi aktivitás	
családi biztonság	4,90	családi biztonság	4,90	boldogság	4,89
boldogság	4,87	boldogság	4,89	családi biztonság	4,84
belső harmónia	4,81	igaz szerelem	4,80	igaz szerelem	4,80
igaz szerelem	4,81	belső harmónia	4,79	belső harmónia	4,74
igaz barátság	4,79	szavahihető	4,76	<i>igaz barátság</i>	4,73
szavahihető	4,79	<i>értelmes</i>	4,73	szavahihető	4,72
<i>felelősségteljes</i>	4,72	<i>felelősségteljes</i>	4,71	<i>tiszta</i>	4,69
<i>béke</i>	4,70	tiszta	4,71	kellemes élet	4,66
<i>értelmes</i>	4,69	<i>igaz barátság</i>	4,70	<i>értelmes</i>	4,63
<i>szeretetteljes</i>	4,66	<i>szabadság</i>	4,62	<i>szabadság</i>	4,63
<i>jókedélyű</i>	4,65	szeretetteljes	4,61	<i>felelősségteljes</i>	4,61
<i>üdvözülés</i>	4,65	jókedélyű	4,61	jókedélyű	4,59
<i>elvégzett munka öröme</i>	4,64	béke	4,61	<i>önérzet</i>	4,57
<i>udvarias</i>	4,60	önérzet	4,60	<i>béke</i>	4,54
<i>segítőkész</i>	4,60	<i>segítőkész</i>	4,55	<i>érdekes élet</i>	4,51
<i>bölcsesség</i>	4,60	<i>bölcsesség</i>	4,53	<i>szeretetteljes</i>	4,50
haza biztonsága	4,57	haza biztonsága	4,53	udvarias	4,49
<i>szabadság</i>	4,54	<i>udvarias</i>	4,53	haza biztonsága	4,44
<i>tiszta</i>	4,54	kellemes élet	4,53	<i>hatékony</i>	4,44
<i>megbocsátó</i>	4,54	elvégzett munka öröme	4,52	<i>bátor</i>	4,43
hatékony	4,50	bátor	4,50	<i>elvégzett munka öröme</i>	4,42
<i>önérzet</i>	4,49	<i>hatékony</i>	4,48	<i>logikus gondolkodású</i>	4,42
<i>érdekes élet</i>	4,48	<i>érdekes élet</i>	4,46	<i>önálló</i>	4,39
<i>fegyelmeztett</i>	4,48	önálló	4,44	<i>társadalmi megbecsültség</i>	4,38
<i>bátor</i>	4,47	társadalmi megbecsültség	4,42	<i>bölcsesség</i>	4,38
<i>kellemes élet</i>	4,41	fegyelmeztett	4,39	<i>törekvő</i>	4,36
logikus gondolkodású	4,35	megbocsátó	4,38	segítőkész	4,32
<i>önálló</i>	4,32	törekvő	4,37	fegyelmeztett	4,29
<i>társadalmi megbecsültség</i>	4,30	<i>logikus gondolkodású</i>	4,37	egyenlőség	4,18
egyenlőség	4,29	egyenlőség	4,29	<i>megbocsátó</i>	4,18
<i>törekvő</i>	4,29	<i>előítéletektől mentes</i>	4,21	anyagi jólét	4,01
engedelmes	4,18	üdvözülés	4,17	előítéletektől mentes	4,01
szépség világa	4,16	engedelmes	4,15	szépség világa	3,99
<i>előítéletektől mentes</i>	4,16	szépség világa	4,08	engedelmes	3,98
alkotó szellemű	4,04	alkotó szellemű	3,95	alkotó szellemű	3,68
<i>anyagi jólét</i>	3,63	<i>anyagi jólét</i>	3,91	üdvözülés	2,86

4. táblázat: Az értékek átlagai a felekezetek szerint (dőlt betűvel azokat az oszlopokat jelöltük, ahol az átlagok közötti eltérések meghaladják a 0,1-et)

	anyagi jólét	<i>béke</i>	boldosság	bölcsesség	családi biztonság	belső harmónia	<i>egyenlőség</i>	<i>elvégzett munka öröme</i>	érdekes élet	haza biztonsága	igaz barátság	igaz szerelem	<i>kellemes élet</i>	önérzet	szabadság	a szépség világa	<i>társ. megbízás</i>	<i>üdvözülés</i>
katolikus	3,93	4,57	4,88	4,45	4,87	4,75	4,24	4,50	4,48	4,50	4,74	4,78	4,57	4,58	4,62	4,03	4,44	3,50
református	3,99	4,62	4,90	4,40	4,88	4,78	4,21	4,45	4,51	4,49	4,71	4,82	4,61	4,58	4,62	4,02	4,39	3,52
görög-katolikus	4,00	4,62	4,91	4,41	4,88	4,77	4,33	4,53	4,55	4,53	4,74	4,78	4,69	4,61	4,68	4,05	4,50	3,52
felekezeten kívüli	3,98	4,49	4,89	4,40	4,82	4,73	4,11	4,40	4,51	4,38	4,75	4,79	4,67	4,56	4,62	3,99	4,29	2,45

	<i>alkotó szellemű</i>	<i>boldor</i>	<i>elítéltektől mentes</i>	<i>engedelmes</i>	<i>érelmes</i>	<i>figyelmetlen</i>	<i>felkészültség</i>	<i>hatékony</i>	<i>jókedélyű</i>	<i>logikus</i>	<i>megbízható</i>	önálló	<i>segítőkész</i>	<i>szavahiű</i>	<i>szeretetteljes</i>	<i>tiszta</i>	<i>török-od</i>	<i>udvarias</i>
katolikus	3,77	4,44	4,06	4,06	4,65	4,33	4,63	4,47	4,60	4,42	4,25	4,35	4,41	4,73	4,56	4,68	4,36	4,51
református	3,72	4,43	4,05	4,08	4,65	4,35	4,66	4,42	4,61	4,35	4,28	4,39	4,41	4,72	4,56	4,70	4,38	4,53
görög-katolikus	3,52	3,86	4,51	4,06	4,12	4,65	4,36	4,66	4,40	4,63	4,48	4,37	4,43	4,47	4,74	4,58	4,72	4,41
felekezeten kívüli	3,70	4,43	4,00	3,88	4,64	4,23	4,59	4,44	4,57	4,41	4,10	4,41	4,27	4,73	4,46	4,66	4,31	4,44

5. táblázat: Az értékek átlagai az egyházas, maga módján vallásos és nem vallásos tipológia szerint (dőlt betűvel azokat az oszlopokat jelöltük, ahol az átlagok közötti eltérések meghaladják a 0,1-et, pirossal pedig a legmagasabb értékeket)

	anyagi jólét	béke	boldogság	bölcsesség	családi biztonság	belső harmónia	egyenlőség	elvégzett munka öröme	érdekes élet	haza biztonság	igaz barátság	igaz szerelem	hellems élet	önéretet	szabadság	a világ világa	társ. megbecsülés	üdvözülés
egyházas	3,79	4,73	4,89	4,61	4,93	4,81	4,36	4,61	4,43	4,62	4,75	4,85	4,46	4,56	4,57	4,09	4,33	4,66
maga módján vallásos	3,97	4,63	4,91	4,45	4,87	4,80	4,28	4,52	4,51	4,52	4,74	4,81	4,62	4,61	4,65	4,09	4,46	3,54
nem vallásos	4,02	4,45	4,88	4,32	4,82	4,69	4,08	4,35	4,52	4,35	4,73	4,78	4,69	4,54	4,62	3,93	4,29	2,37

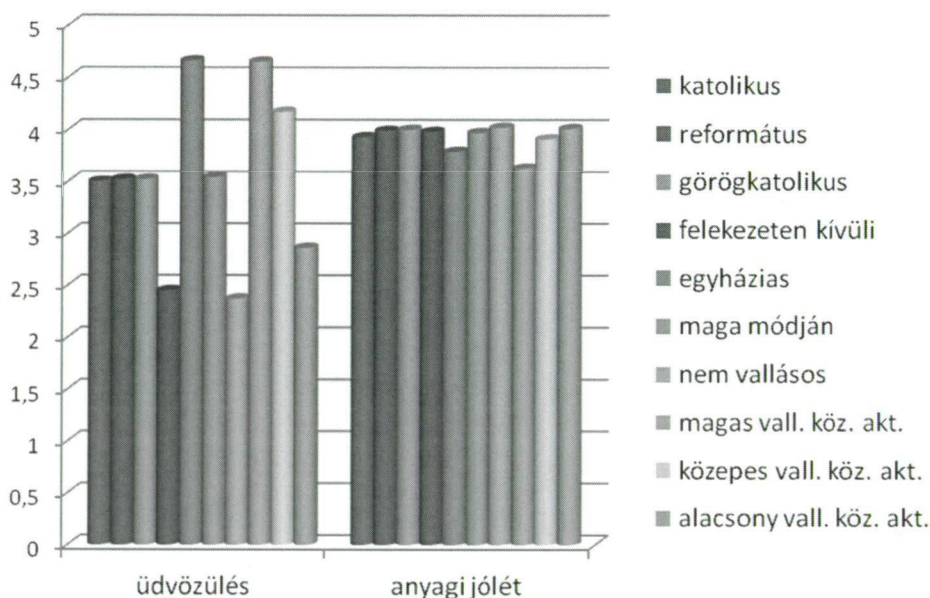
	alkotó szellemű	bátor	előítéletektől mentes	engedelmes	értelmes	figyelmessé	felelősségteljes	hatékony	jókedélyű	logikus	megbocsátó	önálló	segítőkéz	szavahibetű	szeretetteljes	tiszta	törekvő	udvarias
egyházas	4,00	4,49	4,20	4,31	4,71	4,48	4,73	4,46	4,59	4,42	4,57	4,34	4,57	4,80	4,67	4,67	4,31	4,59
maga módján vallásos	3,83	4,47	4,11	4,08	4,66	4,36	4,65	4,47	4,62	4,41	4,31	4,43	4,46	4,75	4,57	4,71	4,41	4,54
nem vallásos	3,60	4,41	3,94	3,88	4,62	4,23	4,58	4,40	4,54	4,40	4,05	4,38	4,21	4,68	4,42	4,66	4,32	4,42

6. táblázat: Az értékek átlagai a vallásos közösségi aktivitás tipológiája szerint (dőlt betűvel azokat az oszlopokat jelöljük, ahol az átlagok közötti eltérések meghaladják a 0,1-et, pirossal pedig a legmagasabb értékeket)

	<i>anyagi jólét</i>	<i>béke</i>	<i>boldogság</i>	<i>bölcsesség</i>	családi biztonság	belső harmónia	<i>egyenlőség</i>	<i>elvégzett munka öröme</i>	érdekes élet	<i>haza bizottsága</i>	<i>igaz barátság</i>	<i>igaz szerelem</i>	<i>kellemes élet</i>	<i>önérvény</i>	szabadság	<i>a szépség világa</i>	<i>társ. megbecsülés</i>	<i>udvarias</i>
magas közösségi aktivitás	3,63	4,70	4,87	4,60	4,90	4,81	4,29	4,64	4,48	4,57	4,79	4,81	4,41	4,49	4,54	4,16	4,30	4,65
közepes közösségi aktivitás	3,91	4,61	4,89	4,53	4,90	4,79	4,29	4,52	4,46	4,53	4,70	4,80	4,53	4,60	4,62	4,08	4,42	4,17
alacsony közösségi aktivitás	4,01	4,54	4,89	4,38	4,84	4,74	4,18	4,42	4,51	4,44	4,73	4,80	4,66	4,57	4,63	3,99	4,38	2,86

	<i>alkotó szellemű</i>	bátor	<i>előítéletmentes</i>	<i>engedelmes</i>	értelmes	<i>figyelmeztető</i>	<i>felelősségteljes</i>	hatékony	jókedélyű	logikus	<i>megbízható</i>	önállás	<i>szerető</i>	szavahihető	<i>szeretőteljes</i>	tiszta	törőkvő	<i>udvarias</i>
magas közösségi aktivitás	4,04	4,47	4,16	4,18	4,69	4,48	4,72	4,50	4,65	4,35	4,54	4,32	4,60	4,79	4,66	4,54	4,29	4,60
közepes közösségi aktivitás	3,95	4,50	4,21	4,15	4,73	4,39	4,71	4,48	4,61	4,37	4,38	4,44	4,55	4,76	4,61	4,71	4,37	4,53
alacsony közösségi aktivitás	3,68	4,43	4,01	3,98	4,63	4,29	4,61	4,44	4,59	4,42	4,18	4,39	4,32	4,72	4,50	4,69	4,36	4,49

2. ábra: Az üdvözülés és az anyagi jólét átlagértékei a vallásosság különböző almintái szerint

7. táblázat: A célértékek faktorai

	humanista-integrált	személyekben boldogságot kereső	hedonista-egoista
béke	,549		
boldogság		,666	
bölcsesség	,474		
belső harmónia	,493		
egyenlőség	,571		
elvégzett munka öröme	,567		
érdekes élet			,433
haza biztonsága	,479		
igaz barátság		,411	
igaz szerelem		,548	
kellemes élet			,542
emberi önérték			,534
szabadság			,603

8. táblázat: Az eszközértékek faktorai

	filantróp	racionális-karri- erista	nyitott-kreatív	bürokrata
bátor			,531	
fegyelmezett				,525
hatékony		,686		
logikus gondolkodású		,543		
megbocsátó	,546			
segítőképz	,684			
szavahihető	,487			
szeretettel teljes	,639			
törekvő		,475		
előítéletektől mentes			,486	
engedelmes				,658
önálló		,479		
alkotó szellemű			,547	

9. táblázat: Felekezetek szignifikáns eltérései a célfaktorok és az eszközfaktorok alapján

	humanista-in- tegrált	filantróp	bürokrata	bürokrata
katolikus	0,053	0,009	0,026	
református	0,026	0,043	0,053	,525
görög-katolikus	0,080	0,095	0,063	
felekezeten kívüli	-0,112	-0,085	-0,112	
sig. értéke	0,000	0,006	0,000	

10. táblázat: Az egyházas, maga módján vallásos és nem vallásos hallgatók szignifikáns eltérései a célfaktorok és az eszközfaktorok alapján

	humanista-integrált	Személyekben boldogságot kereső	filantróp	racionális-karrierista	nyitott-kreatív	bürokrata
egyházas	0,289	-0,163	0,199	-0,126	0,123	0,234
maga módján vallásos	0,088	0,009	0,067	0,001	0,044	0,042
nem vallásos	-0,018	0,054	-1,159	0,032	-0,082	-0,087
<i>sig. értéke</i>	<i>0,000</i>	<i>0,001</i>	<i>0,000</i>	<i>0,030</i>	<i>0,000</i>	<i>0,000</i>

11. táblázat: A vallásos közösségi aktivitás szignifikáns eltérései a célfaktorok és az eszközfaktorok alapján

	humanista-integrált	Személyekben boldogságot kereső	filantróp	nyitott-kreatív	bürokrata	bürokrata
magas vallásos közösségi aktivitás	0,281	-0,232	0,207	0,094	0,171	0,234
közepes vallásos közösségi aktivitás	0,134	-0,051	0,129	0,141	0,095	0,042
alacsony vallásos közösségi aktivitás	0,056	0,029	-0,040	-0,044	-0,032	-0,087
<i>sig. értéke</i>	<i>0,000</i>	<i>0,000</i>	<i>0,000</i>	<i>0,000</i>	<i>0,000</i>	<i>0,000</i>